

Ekološka mikro-kriza i urbani konflikt: studija slučaja dviju zagrebačkih mjesnih zajednica

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
Filozofski fakultet,
Zagreb

UDK: 30:504
316.334.5:711
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:

U radu se iznose rezultati izučavanja dvije konfliktne situacije ekološkog protesta — Mjesne zajednice »Božidar Adžija«, na čijem je teritoriju izgrađena trafostanica veće snage, i mjesne zajednice »Dr. Mladen Stojanović«, akter medijski dobro poznatog »slučaja Jelenovac«.

Rezultati opisanog ispitivanja ekološkog protesta dviju zagrebačkih mjesnih zajednica ne upućuju na prisustvo cjelovite ekološke svijesti, dok nasuprot tome ekološka osjetljivost lako zamjetna, i to ponajprije po velikom ogorčenju građana. Očitovanje ekološke reakcije u oba je slučaja uključilo i fragmente šire, uglavnom političke, procjene ekološkog ugrožavanja.

Lokalna ukorijenjenost i, ponajčešće, ograničenost ekološke reakcije nije nam uzeti ni za kakav nedostatak. Globalna perspektiva ne predstavlja nužan uvjet efikasne lokalne akcije, a svako akcijsko-ekološko iskustvo pruža barem djelić odgovora na pitanje što nam je činiti sada i ovdje.

Ekološki problem, uzet u svom kolokvijalnom određenju — kao vid onečišćavanja životne okoline, pojavljuje se na svakoj razini društvenog organiziranja. Obim literature posvećene ovim pitanjima upućuje barem na dvije stvari: na ozbiljnost i aktualnost ekološke krize, kao i na mnogostranost njezinog očitovanja. Za sociologijski rakurs ovaj je drugi aspekt posebno značajan.

Od svakodnevnih situacija životne prakse, preko institucionalnog (legislativna neadekvatnost) i organiziranog zagađivanja (eksploatacija neobnovljivih resursa, industrijski otpad i sl) — pa sve do razine globalnog svjetskog sistema (industrijska civilizacija) — narušavanje ekološke ravnoteže gusto je upleteno u našu egzistenciju. Drugim riječima, ekološka je dilema razaznatljiva unutar svakog društvenog odnosa. Tim prije, ukoliko ekološku krizu definiramo kao *svako narušavanje komunikacijskih kanala živih organizama, a pogotovo humane komunikacije*. Na taj način jasnim postaje ne samo »ekološki naboj« političkih odluka, već i višeznačnost ekološkog narušavanja. Tako, primjerice, gradnja poslovnog kompleksa, kojom se ništi mogućnost uređenja novog parka kao primjerenijeg sadržaja u dijelu grada koji izrazito oskudijeva zelenim površinama, predstavlja bitno narušavanje komunikacijskih kanala — odnosno perpetuira njihovu deficijentnost. Druženje i eventualno formiranje zajedničkih interesa (ili) emocija među starijim osobama, djecom, njihovim majkama i obiteljima na opisani je način, naime, onemogućeno.

Način na koji se definira ekološka kriza očito bitno određuje obveze i odgovornost onih koji se pojavljuju kao donosioci ekološki značajnih odluka ili akcija. Dobar dio ekološki upitnih akcija moguće je opravdati suženim definiranjem ekološke krize. Ukoliko za temeljni (jedno-dimenzionalni) kriterij uzmemo »klasično« uništavanje prirodnih resursa, u tom slučaju gornji

---

* Ovaj rad dio je istoimene (opsežnije) studije koju smo (u maju 1989) izradili u sklopu projekta »Ekološki aspekti društvenog razvoja« pri Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu...

primjer zasigurno ne ulazi u skup **ekološki upitnih akcija**. (Ledinu djelomično obraslu travom ili zasutu starim građevinskim materijalom uistinu je teško nazvati značajnim prirodnim resursom — sve dok se širim definiranjem ne obrati pažnja na **potencijalne vrijednosti**¹ takvog prostora.)

Upravo, dakle, u mjeri u kojoj se kao korektiv užem definiranju ekološki krizne situacije pridruže analiza komunikacijske djelatnosti i potreba — ocjene ugrađenoga (ili planiranoga) bitno se mijenjaju. Vraćajući se na navedeni primjer, problem je odjednom pomaknut sa zapuštene ledine na sadašnje i buduće (uključujući ovdje i zaposlene u poslovnom centru) stanovnike tog dijela grada i njihove međusobne odnose.

Ipak, **ekološki konflikt** ponajčešće izbija tek povodom »konkretnijeg« narušavanja vrijednosti životne sredine — podrazumijevajući, prije svega, prisutnost »ekološke osjetljivosti« koju omeđuje percipiranje ugroženosti nekom fizičkom promjenom.²

Naredni korak, »ekološka reakcija«, rezultat je temeljitije analize problema, izvršene identifikacije protivničke strane, te spremnosti-na-akciju. *Otvoreni ekološki sukob predstavlja tako zadnju (treću) fazu neusaglasivosti (dva ili više) interesa, nakon koje slijedi društvena (u pravilu institucionalna) arbitraža.*

U empirijskom dijelu ispitane su dvije **konfliktne situacije**, koje povezuje (kao prostorni okvir) *gradska sredina*, te *protest* izražen na razini bazičnog komunalnog organiziranja (*sistem mjesnih zajednica*). Odabrali smo, dakle, dvije mjesne zajednice, obje s iskustvom ekološkog protesta — Mjesnu zajednicu »Božidar Adžija«, na čijem je teritoriju sagrađena trafostanica veće snage, te Mjesnu zajednicu »Dr. Mladen Stojanović«, aktera medijski dobro poznatog »slučaja Jelenovac«. Namjera nam je bila ispitati: a) distribuciju (formalne i neformalne) moći odlučivanja unutar komunalnog sistema, te b) proces mobilizacije i regrutacije lokalne zajednice,³ odnosno njena reakcija na ekološko narušavanje.

1. Pojmovi i metodologija

(A) Budući da nije moguće jasno iscertati »prirodne« granice urbanih zajednica, **lokalnu urbanu zajednicu** valja operacionalno odrediti kao »statutarnu zajednicu«. Na taj način, **mjesnu zajednicu**, *podružnički segment jugoslavenskog komunalnog sistema* možemo si predstaviti kao institucionalni ekvivalent teorijsko-analitičkom pojmu **lokalne zajednice**. (Slično [normativno] određivanje jedinice analize koristi velika većina inozemnih empirijskih studija, u zavisnosti, dakako, o specifičnosti postojećeg [nacionalnog] komunalnog sistema.) **Lokalnu urbanu zajednicu**, u ovom kontekstu, definirajmo kao: *ograničeni fizički i socijalni prostor lokalni u odnosu na širu urbanu cjelinu (grad). Dok je fizički prostor »podloga« skupu resursa⁴ i, ujedno,*

¹ Ideju **potencijalnih vrijednosti** oformljuje (i legitimira), prema našem mišljenju, prvenstveno — promišljanje »komunikativne sudbine« kao temelja društvenosti.

² Prema dobro poznatoj *Hirchmannovoj* teoriji, reakcija aktera (ili izostanak reakcije na »ekološko narušavanje« može se prikazati kao IZLAZAK (»exit«), GLAS (»voice«) ili NE-IZLAZAK / NEGLAS (»non-exit / non-voice«), pri čemu bi »izlazak« označavao preseljenje u neki drugi lokalitet, »glas«-protest, a »ne-izlazak / »ne-glas« konformizam.

Empirijski podaci (usp. *Prester, Rohrmann, Schellhammer*, 1987) sureriraju da participaciju u ekološkim aktivnostima određuje:

a) evaluacija (»krizne«) ekološke situacije; b) očekivanje budućeg ekološkog stanja (efekti narušavanja!); c) općenita evaluacija participativnosti; d) opći interes za politiku. Autori referiraju i o »kuzalnoj substrukтури« — sastavljenoj od općih stavova prema okolini (ekološka osjetljivost, ekološka svijest!), ličnih karakteristika (u prvom redu obrazovanje), te stupnju izloženosti ekološkom narušavanju — koji nisu u stanju potpuno konzistentno povezati s prethodno navedenim faktorima; usp. str. 782.

³ Pod pojmom **mobilizacije** podrazumijevamo proces obavještanja i poticanja na učestvovanje, a pod **regrutacijom** konkretno okupljanje »članstva«...

⁴ Svaka lokalna (urbana) zajednica predstavlja skup četiri tipa resursa (*Thomas*, 1976): 1) **materijalnih**, poput zemljišta, komunalija i zgrada; 2) **komercijalno-uslužnih** (prodavaonice, kulturne institucije, servisne djelatnosti i sl.); 3) **organizacijskih** (crkve, škole, društveni klubovi, političke organizacije itd.); te 4) **emotivno-intelektualnih** resursa. Svaki pojedini resurs razdijeljen je, pak, na tri »vrijednosne razine« — **ekonomsku, sociokulturnu i susjedsku**.

»prirodni resurs«, socijalni je prostor »mjesto« odvijanja većine egzistencijalnih aktivnosti lokalnog stanovništva, koje je u stanju (svojom »evokativnošću«) izazvati osjećaje pripadnosti, sigurnosti ili simboličke satisfakcije u prebivaocima — kao i interesno organiziranje u cilju njegove zaštite.

(B) Ekološki upitne situacije predstavljaju specifično polje (ekološke) procjene ili skup slučajeva (s vremenom nužno) podvrgnutih procjenjivanju, koje, naposljetku, ocjenjujemo ili ekološki neupitnima, ili kao ekološke mikro-krize.

(C) Pod ekološkom mikro-krizom podrazumijevamo svaku fizičku promjenu⁵ koja:

- predstavlja biološki rizik po zdravlje izloženog stanovništva;
- izaziva osjećaj ugroženosti u izloženom stanovništvu;
- te vrši (objektivne) negativne promjene u *komunikacijskom potencijalu*⁶ resursa date sredine.

(E) Nesuglasje u društvenim situacijama — posebno u onima koje karakterizira donošenje ili prihvaćanje odluka — posljedica je različnosti interesa koje pojedinci ili društvene grupe drže svojim. Nesuglasne želje, pak, koje niti kroz dogovaranje ne prestaju biti nesuglasive — vode tzv. **konfliktnoj situaciji**. Društveni je konflikt, drugim riječima, ekspresivno, manje ili više dramatično rješavanje nesuglasja onemogućavanjem akcija ili reakcija protivnika.

Razlikujući dva tipa sučeljavanja, pod sukobom smatrat ćemo nastojanje sukobljenih aktera da provedu svoju akciju (interes) usprkos otporu protivnika, dok će protestom biti označeni pokušaji da se suparnička strana spriječi u izvođenju neke aktivnosti. Prema pravilu, protest reprezentira tip reakcije onih društvenih grupa koje karakterizira kronični nedostatak »nagodbenih resursa« (financijskih, ideoloških, resursa prisile i sl.), odnosno niski stupanj društvenog utjecaja (Lipsky, 1973).

Ponašanje građana mjesnih zajednica u konfliktnim situacijama koje su predmetom ovog razmatranja — *izraženi napor da se sprečavanjem uvođenja novih resursa očuva ekološka vrijednost lokalne sredine*⁷ — očito pripada tipu »defenzivnih (protestnih) aktivnosti«.

(F) **Metodologijski pristup** kojim su ispitivane reakcije dviju lokalnih urbanih zajednica (MZ) na ekološki upitne situacije unutar granica njihovog teritorija — sastoji se iz četiri analitička nivoa:

- 1) analize dokumentacije, statuta MZ, zapisnika MZ, sudskih spisa, ekspertiza, općinskih akata, dopisa, zakonskih odredbi, urbanističkih materijala i nacрта itd;
- 2) analize sadržaja izvještaja objavljenih u javnim glasilima;
- 3) izvođenja seta strukturiranih (usmjerenih) pojedinačnih intervjua, uz dva grupna, tokom ožujka i aprila 1989. Intervjui su vođeni sa: učestvujućim građanima mjesnih zajednica, aktivistima mjesnih zajednica, općinskim funkcionerima, investitorom i projektantom (drugi obrađeni »slučaj«), novinarima-izvještačima, predstavnicima *Urbanističkog zavoda Grada Zagreba*, predstavnicima Republičkog zavoda za zaštitu prirode (prvi »slučaj«).

Intervjui su strukturirani na osnovi slijedećih dimenzija: a) kronologija aktivnosti, b) mobilizacija i tok akcije, c) status i motivi mobiliziranih, d) ciljevi i karakter akcije, e) akcijska

⁵ Fizičke promjene izravno mijenjaju »značenje životne sredine« (Levy-Leboyer, 1982) — kao izvora osjećanja sigurnosti i povezanosti, te intrinzičnih (estetičkih i ludičkih) vrijednosti.

⁶ Narušavanje **komunikacijskih potencijala** označava svaku promjenu kojom se u interakcijsku praksu, već-realiziranu ili još-ne-realiziranu, verbalnu ili neverbalnu — poput združivanja, susretanja, razmjenjivanja, suosjećanja ili informiranja — uvode određena ograničenja ili prepreke koje ranije nisu postojale.

⁷ U oba slučaja radi se o **protestnoj akciji** koja predstavlja kombinaciju »odbijanja resursa« (akcija nastoji odvrati sučeljenu stranu od (nepoželjnog) investiranja u zajednicu) i »očuvanja resursa« (akcija nastoji spriječiti degradaciju određenog resursa).

strategija — odnos prema široj socijalnoj okolini, f) promjene u informacijskim tokovima unutar zajednice, g) efekti (rezultati) aktivnosti, h) situacija nakon završetka akcije.

4) obilazak spornih lokacija.

2. Kronologija

Prvi slučaj. Početkom 1988. izbija medijski dobro poznat sukob između grupe građana mjesne zajednice (MZ) »M.S.«⁸ i općine Črnomerec. Nasuprot općinskom naumu da se neposredno iznad i uz jelenovačku šumu sagradi naselje od otprilike osamdesetak manjih stambenih (4-6 stanova) objekata⁹ — grupa je građana smatrala da postojeći zeleni pojas valja zaštititi od svake gradnje izuzev podizanja manjih sportsko-rekreativnih objekata.

U rujnu 1984. Skupština općine donosi »Odluku o izradi Provedbenog urbanističkog plana« (PUP-a) koji se ima temeljiti na osnovama novog Generalnog urbanističkog plana (GUP-a), tada upravo u fazi izrade. Novi će GUP, naime, ozvaničen tek sredinom 1986, ukinuti zabranu građevinskih intervencija na Jelenovcu, propisanu starim GUP-om iz 1971, označivši ga — umjesto susjednog, novim GUP-om zaštićenog, Vinovrha — prostorom (dozvoljene) društvene izgradnje.

Godinu dana kasnije nacrt je PUP-a upućen na Javnu raspravu, no pored pedesetak primjedbi građana — koje je uputila općini na razmatranje — MZ nije dostavila i zapisnik. Isto se dešava i na slijedećoj raspravi (sredinom 1987), kada je provedena zbog nužnog usaglašavanja PUP-a s nekim (kasnije uvedenim) detaljima u novom GUP-u.

U januaru 1988. jedan od aktivista MZ organizira tribinu na kojoj se raspravlja ekološki problem izgradnje na Jelenovcu. Veliko ogorčenje i burni protesti pedesetak prisutnih, koji su tek tada saznali za općinski plan, označavaju početak cijelog »slučaja«.

Par dana kasnije, grupa građana (njih 80-ak) samoinicijativno posjećuje sjednicu Skupštine MZ na kojoj su delegati trebali glasati o PUP-u. nakon burne diskusije sjednica završava bez kvoruma. Već slijedećeg dana Skupština je MZ — ovaj put održana bez prisustva lokalne javnosti — prihvatila PUP.

U veljači delegacija građana traži od općinskog pravobranioca samoupravljanja ocjenu valjanosti odluke MZ. Temeljno na nepostojanju zapisnika s Javnih rasprava, negativno je mišljenje pravobranioca omogućilo aktiviranim građanima da tokom ožujka, usprkos nezainteresiranosti aktivista MZ, organiziraju zborove na kojima se lokalno stanovništvo izjasnilo protiv PUP-a. Krajem ožujka poštujući zaključke »baze«, Skupština MZ odbija PUP.

Nekoliko dana potom delegati općinske skupštine prihvaćaju PUP; početkom svibnja MZ podnosi tužbu ustavnom sudu Hrvatske, koji 29. 9. 1988. odbija prijedlog o ukidanju odluke o donošenju PUP-a. Ipak, akcija još traje; građani su se nedavno obratili i Komisiji za društveni nadzor Grada Zagreba.

Drugi slučaj. Tokom 1984, '85 i '86. godine, MZ »B.A.«¹⁰ vodi spor s RO »Elektra«, investitorom (sporne) trafostanice (TS)¹¹ 110/30 kV s predviđenom lokacijom u Trpimirovoj

⁸ Mjesna zajednica »Dr. M. Stojanović« karakteristične je »podsljemenske« morfologije; izgradnja je većim dijelom »linijska«, uzduž prometnica, a dominantni tip stambenih objekata jest privatna kuća do dva kata visine. Teritorij MZ — preciznije, njen sjeverni dio — obiluje zelenim površinama, među kojima se posebno ističe područje park-šume »Jelenovac«. Na izrazito izduženom teritoriju MZ prebiva otprilike 3500 stanovnika.

Umjesto sintagme »mjesna zajednica« u daljnjem ćemo tekstu koristiti kraticu »MZ«.

⁹ Usp. prilog..

¹⁰ Mjesna zajednica »Božidar Adžija« tipična je donjogradska MZ. Prostor s izrazito malo zelenila, blokovske izgradnje u kojoj prevladavaju stambeni objekti srednje visine (4-6 katova), vidljivo je omeđen tek s jedne (južne) strane — željezničkom prugom — dok su ostale »mede« povučene u skladu s normativima (broj stanovnika, zemljišna površina) gradske komunalne razdiobe. Prosječna gustoća stanovanja unutar teritorija ove MZ nešto je veća (276 stan./ha) od prosjeka za cjelinu Donjeg grada (195 stan./ha). MZ broji oko 5200 stanovnika, a prema starosnoj strukturi jedna je od najstarijih u gradu; svaki je četvrti stanovnik MZ umirovljen.

¹¹ Usp. prilog; u daljnjem ćemo tekstu upotrebljavati kraticu »TS« kao oznaku za trafostanicu.

ulici, pri čemu se srž protesta sastojala u bojazni aktivista MZ za zdravlje lokalnog stanovništva. Gradani su MZ, naime, u više navrata (vrlo ekspresivno) izrazili uvjerenje da će jak izvor elektromagnetskog zračenja — smješten unutar gusto naseljenog područja — predstavljati ozbiljan biološki rizik.

Provedbenim urbanističkim planom (PUP) iz 1976. — usklađenim sa starim Generalnim urbanističkim planom (GUP iz 1971) — na slobodnom prostoru Draškovićeva-Solovljeva-Trpimirova (»Zona 100«) predviđena je gradnja hotela i robne kuće, zajedno s podzemnom garažom kapaciteta 550 vozila. Nakon što je privatni Luna-park prestao (u ljeti 1977.) koristiti spomenuti prostor, na Zboru radnih ljudi i građana MZ (26. 10. 1978) — na kome prisustvuju i predstavnici Urbanističkog zavoda i »Zagrebačke banke« — donesen je pristanak da se umjesto robne kuće (nema investitora) »Zagrebačkoj banci« dozvoli izgradnja poslovnog prostora, s time da se u prizemlju predvidi prostor za uslužne namjene te aktivnosti sekcija MZ.

Negdje 1980. Institut za elektroprivredu izradio je »Osnovno rješenje elektrodistributivne mreže 110/30 kV grada Zagreba« u kojem se rješava »uvodenje« (uz prilagodavanje napona) električne energije iz izvangradskog strujnog prstena visokog napona u gradske centre potrošnje. Rukovodeći se »Elektrinom« razvojnom studijom »Usmjerivanje opskrbe energijom grada i područja Zagreba do 2000. godine«, elaborat je predvidio da jedna od dvadesetak TS (optimalne makrolokacije unutar kvadrata Trg žrtava fašizma — Vlaška ul. — Kraševa ul. — Lenjinov trg) treba pokriti potrebe potrošača južnog dijela općine Medveščak, te južnog dijela općine »Trnje«.

U ljeto 1980, »Elektra« i Komitet za građevinarstvo općine Medveščak povjeravaju Urbanističkom zavodu grada traženje mikrolokacije i izradu urbanističkih uvjeta gradnje; Urbanistički zavod predlaže lokaciju u Trpimirovoj kao najpogodniju od tri analizirane (dvije u Vlaškoj), a »Elektra« prihvaća. Na temelju separata »Prostorno osnovno rješenje 100 kV mreže grada do 2000. godine (Urbanistički zavod grada), koji je uklopljen u stari — još uvijek važeći — GUP, slijedeće godine općina izdaje uvjete uređenja prostora, a investitor otpočinje izradu projekta.

Sredinom 1984. predstavnici se »Elektre« po prvi put sastaju s aktivistima MZ koji su o planiranoj izgradnji saznali tek od svojih predstavnika u općini. Kako nikakav sporazum nije postignut, MZ saziva Zbor radnih ljudi i građana (5. 6. 1984) koji — nakon burne rasprave u kojoj sudjeluju i predstavnici investitora, Urbanističkog zavoda grada i općinskog Komiteta za građevinarstvo — odbija zahtjev investitora i upućuje na susjedne, manje rizične lokacije.

Sučeljene se strane sastaju u općini, no MZ ne popušta, već traži podršku od općinskih struktura. Konačno, postignut je dogovor o izradi posebne studije o eventualnim štetnim utjecajima TS za ljudsko zdravlje; »Elektra« u rujnu naručuje odgovarajuću »manju studiju« od Instituta za medicinska istraživanja i medicinu rada (IMI).

U prosincu iste godine općinski Komitet za građevinarstvo uvjetno prihvaća amandman MZ — vezujući realizaciju postojeće lokacije uz zaključke naručene studije; u elaboratu »Stručno mišljenje o opasnosti od električnih i magnetskih polja velikih trafostanica po zdravlje čovjeka« (IMI), obznanjenom nešto kasnije, apodiktički se otklanja mogućnost negativnih utjecaja — bez obzira na eksplicitnu konstataciju, iznesenu na početku studije, da »još uvijek nema definitivnih znanstvenih zaključaka o problemu«.

27. 12. 1984. Skupština općine donosi odluku prema kojoj se »ne prihvaća... prijedlog za gradnju TS, dok se ne provedu određena usuglašavanja i ako postoji mogućnost da se pronade nova lokacija«.

U siječnju 1985. »Elektra« je izradila elaborat »Izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih objekata elektrodistributivne mreže Grada Zagreba za potrebe »Univerzijade 1987.« u kojoj

je uključena i TS-Trpimirova (sic!). Gradska skupština zatim okvirno prihvaća lokaciju u Trpimirovoj buduću da »Elektra« naglašava da je ovo jedina lokacija »ako se (izgradnja TS — op. A.Š.) želi realizirati do 'Univerzijade 87'«.

U ožujku iste godine, općinska Komisija za oduzimanje građevinskog zemljišta iz posjeda prijašnjih vlasnika ili korisnika i dodjelu zemljišta na korištenje (KZOID), na osnovi čl. 35 i 36 Zakona o građevinskom zemljištu, odbija zahtjev »Elektre«, bez prava žalbe — no ujedno ga i **odgađa** (sic!) do donošenja urbanističkog rješenja za cijeli prostorni kompleks. U međuvremenu, na sjednici Komisije za praćenje, izradu i stručnu ocjenu prostornih planova i uvjeta uređenja objekata za »Univerzijadu 87«, na kojoj je prezentiran cijeli slučaj oko TS, postojeća je lokacija pozitivno ocijenjena i prihvaćena. U prijedlogu »Programa pripreme Grada Zagreba u okviru 'Univerzijade 1987'«, pod točkom »električna energija«, Izvršno vijeće gradske skupštine tako navodi i izgradnju TS u Trpimirovoj ulici.

29. 3. 1985. Izvršno vijeće općine donosi zaključak o nužnosti izgradnje i usprkos stava MZ, pozivajući se na zaključak Izvršnog vijeća Skupštine grada prema kojoj lokacija u Trpimirovoj predstavlja optimalnu lokaciju, a nepunih mjesec dana kasnije općinski Komitet za građevinarstvo izdaje nove uvjete uređenja prostora sporne lokacije.

6. 5. 1985. Izvršno vijeće općine ponovo razmatra amandman MZ u prisustvu predstavnika Urbanističkog zavoda, Zavoda za zaštitu zdravlja Grada Zagreba, Gradskog komiteta za prostorno uređenje i komunalne poslove i RO »Elektre« (nema predstavnika MZ!) i dan kasnije odbija amandman MZ.

U periodu između početka srpnja i desetog rujna 1985. (točan datum nije nam poznat) MZ podnosi tužbu Ustavnom sudu Hrvatske. 22. 5. 1986. Ustavni sud odbija prijedlog MZ »da se utvrdi da Odluka o izmjeni i dopuni odluke o GUP-u grada... nije u skladu s Ustavom i da je suprotna zakonu...« — sud je ocijenio da »prijedlog MZ nije osnovan.«

3. Rasprava

3.1. Ekološka procjena

Prvi slučaj. Smješteno ponad jelenovačke šume, predratno će poljoprivredno dobro i nakon rata, sve do dvadesetak godina unatrag, zadržati svoju funkciju kao ogledno vinogradarsko i voćarsko zemljište »Agrokombinata«. Propašću firme, voćnjaci su i vinogradi prepušteni prirodnoj degradaciji, odnosno pretvorbi u šikaru. Upravo na tom prostoru, koji u obliku ne sasvim pravilnog slova U omeđuje šuma sa sjeverne strane, predviđena je (PUP-om iz siječnja 1988) društvena stambena izgradnja. Umjesto **Vinovrha** (susjedni brežuljak), koji je starim GUP-om (1971) bio predviđen za stambenu izgradnju, novi GUP (1986) prebacuje građevinsku aktivnost na **Jelenovac** koja postaje zamjenski prostor.¹²

U pogledu »rekonstrukcije« »U prostora« (vidi gore!) postoje dvije sukobljene koncepcije: namjera općine Črnomerec da tamo izgradi stambeni kompleks, naselje od devedesetak manjih stambenih objekata s po 4-6 stanova (ukupno 380-560 stanova) s kompletnom infrastrukturom, te želja stanovnika MZ »Dr. Mladen Stojanović« da se očuva postojeći izgled Jelenovca — s time da bi jedini dopustivi (i, dapače, poželjni!) zahvat, prema njihovom mišljenju, bila izgradnja sportsko-rekreativnih objekata.

Nakon analize projektne dokumentacije izgledalo nam je da je općinski argument da se planirana izgradnja neće poremetiti prezentnu ekološku situaciju (»neće se rušiti niti jedno stablo!«) sasvim točan. (Uz to, procjena je nužno morala uključiti i naredni argument prema

¹² Osim svojih nedvojbjenih estetskih kvaliteta Vinovrha je manji površinom (broj objekata!), a i strmije je (klizište!) područje.

kojem bi, na ovaj način, i stanovnici već postojećih objekata uz jelenovačku cestu riješili svoje komunalne probleme.) Činilo se da zabrinutosti građana nema mjesta. Ipak, valjalo je još običi spornu lokaciju...

Sam obilazak razriješio je sve dileme. Držimo da planirana gradnja predstavlja (*buduću*) **ekološku mikro-krizu** iz slijedećih razloga:

1) Nevelika livada i površina područja šikare niti približno ne odgovaraju predviđenom opsegu gradnje; čak i kad bi se dosljedno poštivala granica šume, gradilište ovakvog kapaciteta¹³ nužno bi ugrozilo (devastiralo) sjeverni rub šume.

2) Planom je predviđeno proširenje jelenovačke ceste, kao i Stojanovićeve ulice; na cca 2500 budućih stanovnika valja nam (prema republičkom prosjeku iz 1986) pribrojiti otprilike 380 automobila; proširivanjem se nameće i problem drvoreda (ruba šume) koji raste na manje od pola metra udaljenosti s obje strane uske jelenovačke ceste, koja danas — s obzirom na oskudan promet — predstavlja zapravo šetaliste (*komunikacijski resurs!*)

3) Za pretpostaviti je da će i svakodnevna aktivnost 2500 stanovnika (najmanje 600 vožnji dnevno, plinsko grijanje i sl.) ugrožavati šumu čiji će se rub, u najboljem slučaju, nalaziti na nekoliko metara od stanova i parkiranih vozila.

4) Niz već izgrađenih objekata duž ceste Jelenovac komunalno je najvećim dijelom opremljen — nedostaje samo plinovod; prema zapisniku s najburnijeg od tri travanjska Zbora, održanog 10. 3. 1988. (vidi kronologiju, str. 31!), postoji mogućnost da se ti objekti priključe na postojeći plinovod kojim su prije nekoliko godina *samodoprinosom* plinificirana južnija područja MZ.

5) Novo stambeno naselje drastično bi pogoršalo ionako lošu prometnu situaciju na »uskom grlu« križanja Vinogradska—Andrijevićeve—Podolje.

6) At last but not least, na samom rubu šikare (uzduž ceste Jelenovac, nešto sjevernije od postojećih objekata) nalazi se i predivan drvored trešanja, ostatak negdanjih voćnjaka...

Iz navedenog, smatramo, očito proizlazi da bi stambena izgradnja predviđenog opsega bitno narušila kako prirodni okoliš, tako i sadašnje komunikativne resurse lokalnog stanovništva. Također, na ovaj način poništava se i mogućnost daljnjeg razvijanja interakcijskih situacija (predloženi sportsko-rekreativni sadržaji, npr.), odnosno novih mogućnosti druženja i uspostavljanja snažnijeg osjećaja pripadnosti lokalnom (fizičkom i socijalnom) prostoru.¹⁴

Drugi slučaj. Upitnost izgradnje TS — Trpimirova (petnaestak metara udaljene od najbližih stanova) prvenstveno je označena — prema mišljenju stanovnika MZ »Božidar Adžija« — mogućnošću negativnih bioloških utjecaja TS. Upućivalo se tako na probleme buke, vibracija, zagađivanja, posljedica eventualne havarije, te posebno na štetne utjecaje električnih i magnetskih polja na ljudski organizam; spominjane su opasnosti od malformacija ploda, kao i rizik određenih bihevioralnih promjena ili pak subjektivnih smetnji.

a) Problem buke i vibracija riješen je (što je potvrdio i obilazak lokacije u najranijim jutarnjim satima) kako samim tipom postrojenja (»oklopljeno postrojenje«), tako i posebnom zaštitnom izvedbom.

b) TS *ne zagađuje* okolinu ni na koji način.

c) Protupožarna studija odriče mogućnost »endogene« havarije; također, u TS je ugrađen mehanizam koji u izvanrednim situacijama zaustavlja svaku aktivnost. Opasnosti koje bi proistekle iz izvanjski izazvane havarije dakako ostaju.

¹³ Radi se o 85 stambenih objekata, plus manja prometnica...

¹⁴ Lišena tradicionalnih obveza, gradska se (lokalna) zajednica potvrđuje i nastaje svakodnevno: nastajanjem i potvrđivanjem socijalnih veza njenih članova.

d) S obzirom na skromnu površinu zemljišta koju zauzima TS (30 m²), a posebno s obzirom na njenu uklopljenost u budući hotelski kompleks (upravo u izgradnji) — na ovaj način proizvedena **komunikativna redukcija** jest zanemariva.

e) TS — Trpimirova »automatsko« je postrojenje (upravljano iz dispečerskog centra) bez stalne posade; na taj način, problem se eventualnog štetnog djelovanja EP i MP (električnih i magnetskih polja) odnosi isključivo na okolno stanovništvo.

Sumnja koju su aktivisti i stanovnici MZ izrazili spram utjecaja TS na humanu okolinu osnažena je: (1) posjetom jednog od aktivista MZ Fakultetu za zaštitu na radu u Nišu gdje je, u razgovoru s dvojicom tamošnjih predavača, izviješten o kontroverznim rezultatima (»zapadna« vs. »istočna« istraživanja) dosadašnjih studija i trenutnoj nepouzdanosti zaključaka (još uvijek nema definitivnih sudova), (2) materijalima koje su dobili od ljubljanskog instituta »J. Štefan« (uputili su MZ i na nišku adresu); te (3) objavljenim izvještajem o magistarskom radu (Medicinski fakultet u Zagrebu) »Djelovanje elektromagnetskih polja industrijske frekvencije na eksponirane radnike u elektromagnetskim postrojenjima visokog napona i mjere zaštite«, kojeg je pribavila jedna aktivistkinja. Na drugoj strani, kontraargumenti »Elektre« sadržani su u (4) studiji »Stručno mišljenje o opasnosti od električnih i magnetskih polja velikih trafostanica po zdravlje čovjeka«, naručenoj od zagrebačkog Instituta za medicinska istraživanja i medicinu rada, a dovršenog u rujnu 1984.

(1) — Profesori Veličković i Petrović, prema pismenom izvještaju kojeg je aktivist podnio rukovodstvu MZ, mišljenja su da određeni rizici ipak postoje (»ovo posebno važi za djecu, starije, te bolesne osobe«), i da bi stoga — gdje god je to moguće — trebalo izbjegavati gradnju većih TS unutar gusto naseljenih područja.

(2) — Na str. 3. 3. brošure **Electromagnetic Interference and Compatibility**, Vol. 3 (1973; EMI Control Methods & Techniques, Don White Consultants Inc.), precizira se da izlaganje polju iznad 194 V/m (na otvorenom prostoru) — u trajanju dužem od šest minuta — uključuje biološki hazard primarno vezan za reproduktivne organe (sterilitet) i čulo vida (očna mrena).

Članak R. Kaveta (»Biological Effects of Electric Fields«, **IEEE Transactions of Power Apparatus and Systems** 7:2115-2121.) donosi rezultate eksperimentalnog istraživanja provedenog na tri sukcesivne generacije (F1 / F2 / F3) tzv. *Hanfordskih minijaturnih svinja* (odrasli primjerak teži oko 70 kg. — sic!). Životnje su podvrgnute 20-satnom utjecaju EP od 30 kV/m (frekvencije 60 Hz) — ekvivalentu ljudske prisutnosti ispod električnog voda od 765 kV. Rezultati obuhvaćaju određene bihevioralne promjene (manja spremnost na prokreativnu aktivnost F2), neurofiziološke promjene (F2), te značajan porast broja fetalnih malformacija u drugoj generaciji (F3). (Slični tretman kokošnjih jaja (20—1000 kV/m) nije ukazao na embrionalne promjene; također, tretman 80-tak biljnih vrsti nije rezultirao promjenama ploda ali je zamijećena »ograničena šteta« na lišću. S druge strane, djelovanjem EP (6-8 kV/m) na pčelinju košnicu povećana je smrtnost prinova, umanjena otpornost na zimske uvjete i smanjeno potomstvo.)

(3) — U svom magistarskom radu — kojem »Mišljenje...« Instituta za medicinska istraživanja zamjera nedovoljnu metodologijsku preciznost, odnosno slabu kontrolu nad ispitivanom situacijom (mogućnost intervenirajućih varijabli nije sasvim isključena) — mr. Vojvodić navodi da ispitivani radnici iskazuju povećanu nervozu, vrtoglavicu, klonulost i respiratorne smetnje, u statistički značajnoj razlici spram kontrolne grupe.

(4) — Studija Instituta za medicinska istraživanja i medicinu rada otpočinje konstatacijom da je »prilikom gradnje različitih električnih postrojenja u gusto naseljenim gradskim sredinama potrebno... poduzeti niz preventivnih mjera radi njihova eventualnog štetnog djelovanja

na okolinu... (budući da, op. A.Š.) električna postrojenja sadrže izvore električnih i magnetskih polja koji mogu imati određenog utjecaja na okolinu« (str. 1). I pored priznanja da »potencijalni utjecaj EP i MP na čovjeka dosad još nije točno dokumentiran« (ne postoje studije o kombiniranom djelovanju EP i MP), Institut za medicinska istraživanja u zaključku prosuđuje »da dosad objavljeni rezultati (...) ne pokazuju da EM polja izazivaju patološke biomedicinske učinke (nema dokazanih organskih promjena — op. A.Š.)... a budući da je kompletno postrojenje (...) potpuno oklopljeno i uzemljeno... generirana polja unutar transformatorske stanice su izvan zgrade potpuno antenuirana. Stoga smatramo da navedeno postrojenje ne predstavlja opasnost po zdravlje stanovništva« (str. 13).

Zaključujući, **nerazriješana ekološka upitnost TS** — Trpimirova oslanja se, prema našem sudu, isključivo na **nedovršenost stručnih analiza** bioloških efekata elektromagnetskih polja. Već i minimalni biološki rizik — ne zaboravimo dosadašnje »dvosmjerne« istraživačke indicije — zahtijeva spremnost na dodatne troškove prilikom izgradnje TS u naseljenim gradskim područjima; alternativnu je lokaciju u Strojarskoj ulici (nekih 300-tinjak metara dalje), dakle, nužno valjalo ozbiljnije razmotriti. Drugim riječima, iako bi slučaj TS — Trpimirova bilo pretjerano nazvati ekološkom mikro-krizom, prisutnost sasvim određenih (ekoloških) sumnji opravdava — ma koliko malen biološki rizik bio — njegovo uvrštenje među *ekološki upitne situacije*.

3.2. Obilježja i nedostaci protesta

(1) Inicijativa: opažaj problema i inicijator(-i)

a) — O planu stambene gradnje na Jelenovcu grupu građana — već dugo zainteresirane za uređenje Jelenovca i izgradnju sportsko-rekreativnih objekata (»za naše klinge i sugrađane«) — izvještava jedan od aktivista MZ »M. S.«, koji je s općinskim prijedlogom upoznat još od prve Javne rasprave o nacrtu PUP-a (1985). Razabравši širi (potencijalni) interes, dotični aktivist organizira tribinu (siječanj 1988; usp. kronologiju) o ekološkim aspektima buduće izgradnje na kojoj se, u burnoj diskusiji, oformila ideja protestne akcije.

b) — O projektu TS—Trpimirova aktivisti su MZ »B. A.« obaviješteni preko svojih delegata u općinskim tijelima; inicijator te akcije kolektivan, odnosno vodeći su aktivisti MZ ti koji ocjenjuju datu situaciju kao (potencijalno) kriznu, te stoga sazivaju Zbor.

(2) Priprema: informiranje, mobilizacija i formiranje organizacijske jezgre

a) — U slučaju MZ »M. S.« informiranje o problemu izvedeno je na dva načina: organiziranjem već spomenute tribine u siječnju 1988, te neformalnim kontaktima nekolicine građana (»čvrsta jezgra«) s poznanicima i susjedima. Proces mobilizacije (okupljanja) otpočinje organiziranjem odlaska na sjednicu Skupštine MZ (januar 1988), a nastavlja se grupnim posjetom (njih dvadesetak) općinskom pravobraniocu. Organizaciona jezgra nikada nije formalno utvrđena, iako je praktički sve značajnije aktivnosti inicirala i izvela manja grupa (približno desetak) građana.

b) — Sve tri aktivnosti mjesna zajednica »B. A.« izvela je u skladu s formalnim funkcioniranjem MZ. Prave mobilizacije (kao ni formiranja posebnog organizacijskog vodstva) nije bilo, jer je kompletna akcija inicirana i vođena isključivo unutar institucionalizirane strukture MZ. Aktivnost je građana, tako, ograničena na stalne pritužbe protiv planirane TS te podršku akcijama MZ.

(3) Organizacija; regrutiranje, formalna organizacija, izbor rukovodstva, strategija i pitanje »saveznika«¹⁵

¹⁵ »Saveznici« predstavljaju organizirane socijalne forme (uz javnost kao neorganiziranu) locirane izvan protestne akcije koju su na određeni način u stanju podržati (osnažiti). Castells (1983:277) predlaže naziv »operatori«, a Lipsky (1973:319) »treća strana«.

a) — Akciju grupe građana MZ »M. S.« karakterizira odsustvo svake formalne strukture, zbog toga pitanje regrutacije, odnosno okupljanja »članstva«, nikada nije pokrenuto, a jednako tako niti pitanje rukovodstva. Osnovni je razlog tome u ogromnom, a djelomice i opreznom (»nismo željeli da nas se optuži za političku aktivnost, odnosno paralelnu vlast«) angažmanu nekolicine aktera, koje je veća grupa građana — nezainteresirana ili nesposobna za isti napor — prihvatila za svoje »predstavnike«.

Strategija protesta izabrana je izrazito razložno. Želja za djelovanjem isključivo unutar institucionalnih okvira određivala je stupanje u raspravu s općinom prethodnim »osvajanjem« pozicije u sistemu komunalnog odlučivanja. Verifikacija želja građana (putem negativne ocjene PUP-a) od strane MZ kao legitimnog pregovarača predstavljala je, dakle, nužan uvjet, te je stoga — s obzirom na prvobitnu odluku rukovodstva MZ (ups. kronologiju slučaja) — prvo zatražena pomoć općinskog pravobranioca. Nakon toga, na statutarne legalnim Zborovima, nepovoljna je odluka Skupštine MZ izmijenjena, te inicijatori protesta, sada »institucionalizirani«, otpočinju borbu s općinom. (Taktika se zasnivala na dokazivanju višestruke povrede pravnih regula u postupku donošenja PUP-a.)

Tokom cijele akcije učesnici su protesta snažno angažirani u pribavljanju »saveznika«. Kontakti s više novinara dnevnih i tjednih listova rezultirali su znatnim medijskim odjekom »slučaja Jelenovac«, a obilaženjem brojnih društveno-političkih, te stručnih i znanstvenih institucija pribavljen je dodatni pritisak na suprotstavljenu stranu.¹⁶

b) — Kao što je i za očekivati, temeljna se strategija rukovodstva MZ »B. A.« sastojala od traženja podrške od općinskih struktura. (Taktika protesta zasnivala se na: 1) dokazivanju štetnog utjecaja TS na ljudsko zdravlje, te 2) isticanju protupravnih radnji u postupku »Elektre«, općinskog Komiteta za Građevinarstvo i komunalne poslove i Komisije za dodjelu zemljišta.) Kada je projekt prebačen u nadležnost viših komunalnih institucija, predstavnici MZ obilaze sjednice gradske skupštine, a obraćaju se (pismeno i usmeno) i tadašnjem predsjedniku Sabora, te gradonačelniku (predsjedniku Skupštine grada).¹⁷

(4) Održavanje organizacije i evaluacija

a) — Usprkos neformalnom karakteru, akcija zaštite Jelenovca i nadalje održava svoju »fantomsku« strukturu. Evaluacija i dogovori oko daljnjih akcija pretvorili su se u skoro apsuradne sastanke u »četiri oka« budući da se malena grupa (4-5) nosilaca protestne aktivnosti podijelila, nakon negativne presude Ustavnog suda, u dvije, prema načinu rada i idejama odvojene grupe...

b) — Nakon presude Ustavnog suda svaka aktivnost MZ »B. A.« zamire...

(7) Nedostaci protestnih akcija

Unutrašnje slabosti ispitivanih protestnih aktivnosti okupljene su oko dvije točke. U oba slučaja učesnici su protesta zaobišli neobično važnog »saveznika« — pravnike. Odgovoriti na pitanje zbog čega se to desilo nije jednostavan zadatak; dio odgovora obuhvaćen je, dakako, financijskom problematikom mjesnih zajednica,¹⁸ koja je prisutna i u slijedećoj točki. Ipak,

¹⁶ Građani MZ »M. S.« obratili su se Gradskoj i Općinskoj konferenciji SSOH, sveučilišnom udruženju »Ekološka javnost«, »Svarunu«, rukovodstvu susjedne MZ, Republičkom zavodu za zaštitu prirode, gradskoj skupštini, Republičkom komitetu za zdravlje, Šumarskom fakultetu u Zagrebu, te osnovnoj školi u Krajiškoj (navodna prekapacitiranost: »kuda s djecom iz budućeg naselja«)...

¹⁷ Tražeći »saveznike« MZ B. A. se obratila raznim stručnjacima (ničkom Fakultetu za zaštitu na radu, zagrebačkom ETF-u, Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, ljubljanskom Institutu za radijaciju, Zavodu za zdravstvenu zaštitu SRH), ali javnosti tek djelomično. Angažiran je, naime, samo novinar općinskog mjesečnika. Razlog ovome najvjerojatnije valja potražiti u čvrstoj uvjerenosti aktivista MZ u snagu svog utjecaja unutar općinskih struktura.

¹⁸ Na ovaj je problem upozorilo više istraživača; usp. Tomić (1982), Vujović (1985) i Seferagić, D. (1988) *Kvaliteta života i nova stambena naselja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.

čini se da se na veći dio pitanja može odgovoriti alternativom prema kojoj su učesnici protesta »navedeni« na ovakav postupak ili početnom vjerom u samoupravne ideale komunalnog sistema, ili pak (svakodnevnom) nevjericom u efikasnost pravnog sistema. Nadalje, obje protestne akcije karakterizira odsustvo (većih) napora da se osigura masovnija podrška lokalnog stanovništva, što se, primjerice, moglo postići organiziranjem različitih priredbi ili pučkih svetkovina na Jelenovcu, odnosno iniciranjem zajedničkih aktivnosti na (tada još) neizgrađenom prostoru obrubljenom Draškovićevom, Solovljevom i Trpimirovom. (Na ovaj način nedovoljni su financijski resursi, možda, mogli biti potpomognuti dobrovoljnim prilozima...)

3.3. Razlozi neuspjeha

Treba li nas čuditi neuspjeh opisanih slučajeva?¹⁹ Najvjerojatnije ne. No, ostavimo ovaj put po strani lamentiranje o nepostojanju (ili tek povojima) ekološke osjetljivosti na insitucionalnim razinama. Rezultati ovog istraživanja upućuju, naime, u drugom smjeru. Drugim riječima, ekološku problematiku u situacijama u kojima obje sučeljene strane (barem) deklarativno izražavaju ekološki interes (kao što je čest slučaj u urbanim raspravama) prvenstveno treba sagledati kao pitanje moći odlučivanja-o-prostornoj-(re)konstrukciji.

Usprkos ideološkom uvjerenju, asimetričnost distribucije moći u komunalnom sistemu nije isključiva posljedica funkcionalnih imperativa. Pored ovih, u igru su bitno uključeni i interesi elitnih grupa (Štulhofer, 1988). Način na koji se ovim interesima pribavlja legitimitet bitno je »ideološki«. Ukoliko se, primjerice, stanovništvo jedne mjesne zajednice usprotivi izgradnji velike trafostanice na svom području, tada iskaz prema kojem je taj objekt »šireg društvenog značaja« (u smislu opskrbe više od jedne MZ itd.) iskazuje usku isprepletenost ideoloških i funkcionalnih aspekata spora. Naime, pritisak se u tom slučaju ne sastoji samo od isticanja tehničkih imperativa elektrodistributivne mreže, već uključuje i ozbiljnu (političku, prije nego moralnu) optužbu za nepoštivanje društvenih potreba (farsa s »Univerzijadom«) koja je, zapravo, paravan za »Elektrino« ekonomiziranje.²⁰

Gledano s pravne strane, na prvi je pogled procedurama odlučivanja u oba slučaja teško naći zamjerku. (U prvom slučaju općina je poštovala zakonske procedure (održane su javne rasprave i pružena stručna objašnjenja) u svim bitnim elementima. Presuda, pak, Ustavnom suda, kojom je potvrđena pravovaljanost odluke općinske skupštine, utemeljena je petim stavom člana 21, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom planiranju.²¹) Samo naizgled!

Prema navedenom stavu »skupština općine može donijeti provedbeni plan ako su razlozi radi kojih plan nije prihvaćen (od strane MZ — op. A. Š.) u suprotnosti sa prostornim planom šireg područja (...) ili propisom donesenim na osnovi zakona.« Kako se prema važećem GUP-u na području Jelenovca samo **omogućava** (dopušta) izgradnja »mješovite namjene« općinski je interes — da se taj ekološki izuzetno atraktivan prostor iskoristi za stambenu izgradnju — *ne zasniva ni na kakvoj formalnoj obavezi* da se: (a) tamo baš mora graditi i (b) da se gradi upravo stambeni kompleks.²² Sudska se presuda, dakle, temelji isključivo na **suglasju** općinske

¹⁹ Jedno starije istraživanje (Usp. zbornik *Teritorijalno-politički sistemi*, 1975:121) pokazalo je da dominantni utjecaj na teritoriju općine građani pripisuju općinskim funkcionerima. Sasvim na dnu ljestvice utjecaj ispitanici su uvrstili MZ te različita građanska udruženja.

²⁰ Usp. »Narodne novine«, br. 16 od 22. 4. 1988.

²¹ Tokom cijelog slučaja »Elektra« je uporno zaobilazila raspravu o eventualnoj relokaciji TS u Strojarsku ulicu (prijedlog MZ), na prostor na kojem nema stambenih objekata. Problem je, dakako, bio financijske prirode. »Premošćivanje« željezničke pruge znatno bi poskupilo (najvjerojatnije!); »Elektra« nije izradila niti projekciju poskupljenja izgradnju...

²² Novi GUP, naime, samo **OMOGUĆUJE** izgradnju propisujući prostore (dozvoljene) izgradnje, kao i specificirajući njezin tip; usp. članove 12, 14 i 19, Generalnog urbanističkog plana Grada Zagreba — »Službeni glasnik« br. 31 od 29. 9. 1986, str. 1764. Pod izgradnjom »mješovite namjene« GUP ne podrazumijeva isključivo stambenu izgradnju, već i različite druge sadržaje — od proizvodnih objekata do prostora javne namjene poput sportsko-rekreativnih sadržaja (usp. član 25, str. 1765).

želje i važećeg GUP-a, a nikako na odgovarajućem (*nepostojećem!*) nesuglasju zahtjeva MZ. Sudski zbor između stambenog interesa (općina) i rekreativnih interesa (građani MZ), učinjen na tragu uvodne diskusije, jasno iscrtava asimetriju društvene moći unutar komunalnog sistema.

Slučaj se TS—Trpimirova ponešto razlikuje. Prvi prigovor koji MZ iznosi u pismu upućenom tadašnjem gradonačelniku jest, da je cijeli projekt rađen »iza njihovih leđa«, čime je MZ stavljena pred gotov čin. Ovo vrijedi tek moralno i to za postupak izrade projekta, urbanističku analizu lokacija i preliminarne dogovore između investitora i općine. (Diskusija o potrebi informiranja MZ već u ovim fazama urbane aktivnosti, koju ćemo ovom prigodom ostaviti otvorenom, značajno se dotiče procesa komunalnog odlučivanja. Naime, značajno financijsko opterećenje koje nastaje već u ovim fazama kasnije se može iskoristiti kao snažan pritisak na subjekte odlučivanja. To je upravo ono što je »Elektra« i učinila.) Analizu postupaka valja nam zamijeniti analizom utjecaja.²³

Budući da su ključne općinske strukture od početka bile naklonjene stavu MZ,²⁴ investitor je morao promijeniti taktiku i potražiti podršku na višim komunalnim razinama. Naime, u izrazito neizvjesnoj i konfuznoj situaciji kojoj se nije nazirao skori kraj »Elektra« je postizanje suglasnosti zamijenila određenom formom **prinude**. Drugim riječima, **pravac** (samoupravnog) **odlučivanja** »odozdo«:

1)stav aktivista → 2) odluke zborova građana → 3) pritisak delegata MZ u općinskim strukturama — stavljen je van snage direktivom »odozgo«. Uveden je **pravac utjecaja** koji izgleda ovako: 1) utjecaj »Elektre« → 2) utjecaj interesa okupljenih oko »Univerzijade '87« → 3) utjecaj Skupštine grada na općinsku skupštinu.

Sama mogućnost uvođenja strategijskih izmjena temelji se, prije svega, na odličnom poznavanju sistemskih performansi, te na jakim neformalnim vezama s odgovarajućim *vrhovima odlučivanja*. Zamijećene karakteristike sasvim se podudaraju s **Rogićevom** tezom (1988:35) o »paradržavnom položaju« velikih (monopolističkih) komunalnih organizacija — prizivajući pamćenju **W. Millsovu** argumentaciju međusobne povezanosti elitnih grupa.

Slijedeći argument u prilog tezi o bitnoj asimetriji moći u jugoslavenskom komunalnom sistemu otkriva se pri analizi **specifičnosti** (onom što je »nedohvatljivo« sučeljenoj strani) taktike kojom su se institucije suprotstavile lokalnom protestu (**Lipsky**, 1973);

(1) *Predstavljanje nemoćnim u odnosu na zahtjeve*; u oba slučaja zastupnici su intervencija u više navrata izjavljivali da je s njima dogovor uvijek moguć (»i mi smo zainteresirani za ekološku problematiku«), no da su temeljni problemi izvan njihovog nadležstva: u odredbama GUP-a (Jelenovac), te tehničkim imperativima [pod ovime se podrazumijevalo i poštivanje roka za dovršenje objekta »Univerzijade '87«] TS—Trpimirova).

(2) *Javna diskreditacija vođa i organizacije*; prema verziji koju je općinski Komitet ponudio Urbanističkom zavodu i nekim novinarima, otpor je društvenoj gradnji na Jelenovcu inicirala grupa građana (nekadašnjih vlasnika) zainteresiranih za individualnu stambenu izgradnju, a lansirana je i tvrdnja o političkim (»anarhoidno-destruktivnim«) ambicijama istaknutih pojedinaca. Predstavnici »Elektre« u više su navrata, u svojim dopisima upućenim općini i Urbanističkom zavodu, naglašavali paranoidnost aktivista MZ »B. A.«, kao i »nedruštveno«

²³ Isključivo bavljenje postupcima (»vidljivim« radnjama) društvenih grupa često biva ograničeno na dva načina. Prvo, »sumnjive« se radnje najčešće izvode van vidokruga javnosti — drugo, analiza legaliteta često odvodi u jalovu analizu sistema pravnih propisa koji je dovoljno razučan da utjecajne i dobro informirane grupe praktički sve što čine mogu (-u) činiti legalno.ega

²⁴ Razlog ovome možda valja potražiti u velikom udjelu vojnih lica (uglavnom penzioniranih) među delegatima MZ; više od polovice sadašnjih predsjednika svih komisija MZ upravo su vojna lica...

ponašanje istaknuto kroz nametanje parcijalnih interesa koji ignoriraju potrebe građana Zagreba.

(3) *Dijeljenje simboličke satisfakcije*; prije odlučene sjednice, na kojoj je Skupština općine imala donijeti konačnu odluku o sudbini stambene izgradnje na Jelenovcu, općinski je Komitet za građevinarstvo organizirao prijevoz delegata na mjesto planirane izgradnje i tamo im ponudio svoje argumente. Ironija je cijele epizode u tome što tek obilaskom lokacije postaje jasno da će predviđeni obim izgradnje neizbježno devastirati prirodni okoliš. Nešto ranije, predsjednik je istog komiteta uspostavio bliske kontakte s mladim novinarom »Vjesnika« kojemu je slučaj dodijeljen. Moguća posljedica ovoga jest činjenica da su svi tekstovi ovog novinara — nakon prvog, vrlo objektivno napisanog — umjereno ili neumjereno naklonjeni općinskoj »konstrukciji realnosti«. ²⁵

4) Riječ na kraju

Tradicionalnijim rječnikom kazano, ekološka svijest predstavlja *specifični svjetonazor* koji obuhvaća (usp. Cifrić, Čulig; 1987): (a) percipiranje ekološkog problema; (b) sposobnost diskurzivnog promišljanja problema (procjena rizika); (c) vrijednosni sistem u kojem je ekološka problematika neraskidivo isprepletana sa socijalnim, ekonomskim i političkim životom; te (d) akcijski naboj ili spremnost da se data situacija izmijeni. Ekološku osjetljivost — u razlici naspram konceptualne cjelovitosti ekološke svijesti (c) — valja, pak, definirati *kao percipiranje ugroženosti nekom fizičkom promjenom*. Naredni korak, *ekološka reakcija*, uključuje već temeljitiju analizu problema, kao i spremnost-na-akciju.

Rezultati opisanog ispitivanja ekološkog protesta dviju zagrebačkih mjesnih zajednica ne upućuju na prisustvo (cjelovite!) *ekološke svijesti*; *cjelovitost je koncepta (vrijednosni sistem; (c)) u pravilu neosviještena, odnosno tek fragmentarno »dosegnuta«*. Ekološka osjetljivost, naprotiv, lako je zamjetna, i to ponajprije prema velikom interesu (i ogorčenju) građana iskazanom na inicijativnim zborovima. Manifestiranje *ekološke reakcije*, iako izraženo u daleko manjoj mjeri (malobrojnost učesnika akcije), u oba je slučaja uključilo i fragmente šire (uglavnom političke) procjene ekološkog ugrožavanja.

U tom smislu ekološka je reakcija očito vrlo bliska ekološkoj svijesti. Ona i jest put k njenom osvajanju — doduše, ostavljajući po strani pitanje globalne sociokulturne dimenzije. Ipak, lokalnu ukorijenjenost (i, ponajčešće, ograničenost) ekološke reakcije nije nam uzeti ni za kakav nedostatak. Globalna perspektiva ne predstavlja nužan preduvjet efikasne lokalne akcije... ²⁶

Budući da ne treba sumnjati da puko protjecanje vremena nije u stanju eliminirati pojavu ekoloških mikro-kriza, svako akcijsko (ekološko) iskustvo pruža barem djelić odgovora na pitanje što nam je činiti sada i ovdje.

²⁵ S druge strane, objektivno je pisanje novinara »Večernjeg lista« ubrzo prekinuto posjetom dvočlane općinske delegacije uredniku gradske rubrike...

²⁶ Usprkos negativnom ishodu, analiza je protestnih akcija iskazala i značajne pozitivne efekte.

Ad. 1 — Učestvovanje u akciji bitno je proširilo (pozitivno znanje i interes aktera u vezi s ekološkom problematikom

Ad. 2 — Protestna je aktivnost dovela do, makokoli kratkotrajne, povećane osjetljivosti na onečišćavanje životne sredine. MZ »B. A.« prima povećan broj pritužbi povodom opaženih slučajeva zagađivanja, te različitih ekoloških inicijativa poput zasađivanja zelenila, itd: na Jelenovcu grupa je građana spontano organizirala obavještavanje i sprečavanje (ilegalnog) navoženja smeća.

Ad. 3 — Kroz ove, emotivno zahtjevne, aktivnosti oformljene su i nove komunikacijske »mreže«, odnosno određen broj novih (lokalnih, susjedskih) poznanstava.

Ad. 4 — Kroz protestni angažman građani su detaljno upoznali formalizirane postupke učestvovanja-u-odlučivanju, a jednako tako i njihove nedostatke...

LITERATURA

- Castells, M. (1983) *The City and the Grassroots*. London: Arnold.
- Cifrić, I., Čulig, B. (1987) *Ekološka svijest mladih*, Zagreb: Centar za društvenu djelatnost.
- Levy-Leboyer, C. (1982) *Psychology and Environment*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Lipsky, M. (1973) »Protest as a Political Resource«, in S. David, P. Peterson [eds.] *Urban Politics and Public Policy*. New York: Praeger Publishers.
- Prester, G., Rohrmann, B., Schellhammer, E. (1987) »Environmental Evaluations and Participation Activities: A Social Psychological Field Study«, *Journal of Applied Social Psychology* 9:751-787.
- Rogić, I. i sur. (1988) *Sociološki studija Donjeg grada*. (Rukopis)
- Štulhofer, A. (1988) »Prostor i društvene nejednakosti«. *Filozofska istraživanja* 2:599-609.
- Teritorijalno-politički sistemi*, (1975), Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Thomas, D. (1976) *Organising for Social Change*. London: Allen & Unwin.
- Tomić, S. (1982) »Zavisnost komunalne autonomije i odlučivanja od veličine i strukture prostora gradskih lokalnih zajednica i regija«, u zborniku *Gradovi i proces odlučivanja*. Beograd: Centar za marksizam.
- Vujović, S. (1985) *Živeti na Čukarici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.

THE ECOLOGICAL MICRO-CRISIS AND THE URBAN CONFLICT: CASE-STUDY OF TWO LOCAL COMMUNITIES IN ZAGREB

ALEKSANDAR ŠTULHOFER

Faculty of Philosophy, Zagreb

Presented in the text are the findings of a survey involving two conflictuous situations of ecological protest — the local community »Božidar Adžija« on whose territory a powerful transformer station has been built and the local community »Dr. Mladen Stojanović«, the participant in the notorious »Jelenovac case«.

The findings of the survey described do not indicate the existence of a consistent ecological awareness, but, on the other hand, an ecological susceptibility can be easily identified especially through the great bitterness the citizens expressed at their »initiative« meetings. The manifestation of the ecological reactions in both cases included also the fragments of a broader, mostly political, assessment of the ecological threat.

The locally established and usually limited ecological reaction is not to be taken as a deficiency. The global perspective is not necessarily a prerequisite for efficient local action, and each ecological-action experience provides at least part of the answer to the question what we should be doing here and now.